

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Јединствени матични број

Лидија Димковска

(одломак)

Жељела сам дознати све о татниној прошлости но било је немогуће питати га јер те то била табу тема. Жељела сам знати све, а да он не осјети да живим с његовом прошлости која је за њега била или одавно мртва или прекријена пепелом након пресељења. Често сам читала у читаоницима Академијине или Свеучилишне књижнице не усуђујући се књиге посудити за дома како не би повриједила тату ако наслути што ме то кошта. У књижари „Култура“ купила сам „Популарну енциклопедију европске повијести“ коју сам у књижари данима препреставала задржавати се увијек на чланку о Ципру и коју сам платила двама чековима добивених од тате јер сам рекла да ми треба за пријамни испит на факултету. Чекови су били једино платежно средство којим је тата располагао јер је новац увијек чувала мама. Кад би тата ишао у продаваоницу, она му је давала точно онолико новца колико је сматрала да је потребно за крух, млијеско или јогурт. Тог дана када сам се вратила након уписа на студиј социологије, затекла сам тату да препреставала енциклопедију за столом у благоваоници. Укочила сам се но писам рекла ништа, а он као ухваћен у небраном гроту, затвори књигу и рече: „Има лијепих фотографија“. Пружио ми је књигу и изашао из стана. Све бих дала да сазнам је ли прочитао чланак о Ципру. Да сам могла одвијети бих његове отиске прстију са странице о Ципру у књизи на ДНК анализу да проверим је ли због Ципра узео енциклопедију из дјечје собе. Навечер док смо гледали телевизију сједили смо на метар један од другог но ја писам имала снаге питати га ништа. Мама и ја смо пак биле стално посвађале, на ратној позн чак и тада кад на први поглед писмо биле. Биле смо толико отуђене да ни њу писам имала снаге питати о њезиној ципарској причи и зашто толико мрзи татну обитељ.

Зато сам сама истраживала. Кошало ме је како је то остати без дома у једном једином неочекиваном тренутку? По сто пута сам читала да су куће празне више од два десетљећа и остављене у стању као и када су биле напуштене, а насеље Вароска чувају војници и улаз у Мртви град је забрањен. Да су на столоница неких хотела остале јеличнице, чаше и боце проца-цоле и да нитко није ништа одливно, украо. И да ће турски војници наводно бити строго кажњени ако нешто украду јер је то у исламу строго забрањено. Помислих си: каква иронија судбине! Пријашњим становницима нитко ништа није узео из њихова дома по они више и немају свој дом. Могла сам си мислити у каквој су паници били сви они који су морали на три сата напустити своје домове остављајући иза себе цијели свој тадашњи живот. Само писам била сигурна када се то заправо догодило, у српљу или коловозу. Знала сам да су тата и мама напустили Ципар у српљу, три дана након прве инвазије по касније сам у неким књигама прочитала да су последњи становници Вароске отишли у коловозу, након друге инвазије и након чега су Турци куће оградили бодљавом жицом. Јесу ли дјед, бака и стриц напустили свој дом већ у српљу? Или су отишли у суседно село да би се још исте вечери вратили? И то су чинили сваки дан у случају опасности од бомбардирања све док

се једног дана доста пису могли вратити. Јесу ли и они са собом понјели само најужније ствари јер им је било речено да ће се моћи вратити за 24 сата кад прође опасност од граваирања? И да су десетљећима након тога мислили на своје напуштене домове у које се пису могли вратити.

Мој тата можда и мисли сваки дан на своје родитеље, брата и на све своје ствари које је оставио у кући. Можда на грамофон који је купио од прве плаће домара у хотелу, питајући се јесу ли његови можда понјели грамофон са собом, по сумњао је да им је грамофон био најужнија ствар на свијету. Људи су остављали новац, аутомобиле, фотографије, бјевали у доњем вешу и натикачама у ту шаклену врућину и грамофони им пису падали на памет. Сигурно га тата ни сам не би узео са собом, али вјерујем да би узео плочу Мицхалиса Волариса која би му се тада учинила најужнијом ствари на свијету јер ју је слушао када се заљубио у маму. Је ли ту плочу слушала његова обитељ на обитељским прославама? Свашта сам си замислила јер је тата имао само ту једну грамофонску плочу Мицхалиса Волариса коју је слушао неколико пута годишње само када је код куће био сам. Једном сам дошла кући, упалила свијетло и зачула глас Волариса који као да је допирао из наше благоваонице, а не са грамофона. Тата је, видјевши упуљено свијетло у ходнику одмах искључио грамофон. Када сам ушла у благоваоницу, он само промрмља „Јес ли дошла?“ и кренуо на излазним вратима.

Повескад када сам била сама у стану, пуштала бих си ту плочу и ти тренуци су ми били најрезултантнији од свих које памтим: вртјела бих се по стану као у трансу слушајући Мицхалиса Волариса, вадила из ладице татну путовницу испод хрпе рачуна за струју, воду и телевизију. Лијстала сам поново и поново његову ципарску путовницу успоређујући је с његовом југославенском и македонском путовницом, и свака је важила по десет година и све су биле сличне. Но једне ствари није било у ципарској путовници која је писала у југославенској и македонској: јединствени матични број грађана. Тада писам знала да су само грађани Југославије, а касније и републике које су након распада постале неовисне, имали јединствени матични број грађана, уведен три године након татниног доласка у Скопје када је и добио југославенско држављанство. И питала сам се зашто тата у Ципру није имао јединствени матични број и јесу ли га у међувремену увели и на Ципру и како уопће човјек постоји ако нема ЈМБГ који је нацпачен у свим документима: у школским свиједобама у здравственој изјави, у ученичкој легитимацији, па возачкој дозволи, свугдје, баш свугдје која је доказивала да си то управо ти и само ти? Мислила сам да на Ципру не проверавају људе јесу ли они који јесу и да зато немају јединствени матични број. И писам била сигурна је ли боље имати или немати ЈМБГ. Вјеровати без доказа или да човјек мора стално доказивати да је управо онај који јест и нитко други.

С македонског превела
Борјана Прошев-Оливер

ИНТЕРВЈУ: ВИОЛЕТА ЂЕРКОВИЋ, КОРДИНАТОРКА „СВИЛАРЕ“

Моћ имагинације

Виолета Ђерковић, мастер социолог, већ 15 година интензивно је посвећена активизму у оквиру „Алмашана“, удружења које се бави борбом за очување и реинтерпретацију културне баштине Алмашког краја. Од 2018. координаторка је Културне станице Свилара, а од пре четири године и координаторка Мреже културних станица Града Новог Сада. Организаторка је и учесница више од тридесет домаћих и међународних конференција и истраживачко-уметничких пројеката посвећених културној баштини. Већ пет година је локални координатор Форо мреже Савета Европе за Србију, а од прошле године добија статус експерта за културну баштину Савета Европе. Удружење „Алмашани“ ове године обележава 20 година постојања, залагања за очување материјалне и нематеријалне баштине овог најстаријег дела града и раду на развоју свести опште јавности о овој теми. Посебан фокус овог активизма односи се на залагање за обилу напуштене Ристићеве фабрике свиле у ЈС „Свилара“.

● Да ли сте могли, пре седам година, када се „Свилара“ отвара, замислити да ће она бити оно што је данас, да све „врви“ од жанровски различитих програма намењених различитим узрастима?

– Одговор би морао бити и да и не, али више да. Имам тезу која гласи да је све оно што се данас види у „Свилари“, а шири је процес обнове Алмашког краја који је заснован на новој интерпретацији културног наслеђа тог дела града, засновано на моћи имагинације. Ово су све, на неки начин, могли да замисле у својој глави људи који су се залагали за то да од једног запустјеног места, ограђеног јер је, између осталог, било и опасно за пролазак из безбедносних разлога, може да настане оно што данас гледамо: реконструисан објекат некадашње фабрике, симбола индустријског наслеђа. Имагинација која је неодојљива и од неког утопијског размислилања и функционисања била је кључна претпоставка за извођења ове врсте промена. Све оно што се сада дешава у Свилари и у целом Алмашком крају доноси једну огромну промену у тову града. Лепота се састоји у томе да она није нешто сасвим ново него је утемељено на дубоким и трајним вредностима које се преносе са генерације на генерацију а нама је запало у аманет та огромна част и здравство да смо и ми успели да оставимо свој печат у нашем времену.

● Како су Алмашани реаговали током ових седам година?

– Алмашани су за то време прошли све могуће емоционалне фазе, од шока преко страха, радости, егзалтације, одговорности. Кључна реч када су у питању Алмашани, а све фазе смо прошли за ових 20 година, је одговорност јер и данас осећамо на својим плешима бреме тог наслеђа које су нам преци оставили. Знамо да овим пројектом обнове вршимо једну интервенцију и додатка који просто мора да се деси на начин да буде у суштјанском складу са вредностима које су нам остављене.

● Чини се да је Удружење за ове две деценије постигло много?

– Овде није реч о пројекту који је првенствено архитектонски. Вредност Алмашког краја је током нашег транзиционог периода у архитектонском смислу већ била значајно нарушена. Прва вредност овог краја је пре свега у нематеријалној баштини, то су приче и дух места. То је део града који чува сећања на некадашњи Нови Сад. Поред куће Милеве Марић Ајштајн, ту је и кућа Хацијевић, прави бисер за који мало људи зна. Та кућа, шизалост, пропада, а приче о њој и њеним станама су бескрајно и важне и лепе. Та кућа би требала да буде музеј грађанске историје Новог Сада. У њу су долазили најумнији људи тадашњег града. Ако неки и мисле да је у овом крају много урадило, ето, чак и овде није све урађено што треба. Још увек има значајних места које захтевају нашу велику пажњу.

● Да ли обнављањем онога што је било највредније у историји Новог Сада, Алмашани желе да врате у центар пажње све те вредности које су Нови Сад и чиниле специфичним?

Фото: В. Вељковић

– Мислим да су сва велика достигнућа у тренутку у ком су настајала била модерна и иновативна. Ми смо ево покренули иницијативу да се један од тргова у крају назове по Зофарија Орфелину. Када бих замислила Орфелина у данашњим околностима, замислила бих га као хипстера. Ми смо увек склони да наше просветитеље замислимо у прошлости али заправо, то су људи који су били испред свог времена. Тај момент савремености у којем ми увек балансирамо између прошлости, садашњости и будућности је нешто што је карактеристично за људе који су заљубљеници у наслеђе. То се код нас меша на један продуктиван начин.

● Чиме бисте били задовољни када би се постигло у наредној деценији?

– Очувањем и обновом куће Хацијевић. Мислим да би културна мапа Новог Сада била богатија за једну тачку која би културном животу града донела потпуно нову вредност и дубину.

● Шта сматрате највећим постигнућем за ове две деценије постојања Удружења „Алмашани“?

– Сматрамо да смо за ове две деценије највише допринели развоју свести јавности о значају културне баштине Алмашког краја, и културне баштине саме по себи. То да она може бити извор за развој друштва у целисти. Такође, оно што је за нас значајно, а данас је то веома актуелна тема, мислимо да све ово што се постигло у Алмашком крају је егземплар, сјајан пример управо тога шта активни грађани може да пронађе уколико се континуирано, пасивнирано и посвећено бори за реализацију неке своје теме. То се у нашем случају дешавало дужи временски период и можда је тачна фокуса нешто ужа али то јесте идеалан рецепт за постизање резултата. Из наше перспективе, сам тај процес је и важнији од самих резултата. Можда то и звучи парадоксално али тај процес мења и нас саме. На пример, ми се сваке седмице састајемо, сви људи који учествују у пројекту обнове Алмашког краја. Они касније у својим фирмама уносе тај дух договора и разговора. То је оно што остаје, та промена парадигме, начин размислилања, мењања става према одговорности. Није важно само оно што се види, а заиста је дивно, већ су важне и те ствари које се не виде а доводе током процеса до кључних промена код самих људи.

Зато Свилара и јесте овако жива и шибранта као што јесте јер су неодојљиви део њеног идентитета и начин и процес како је настала. Има једна сјајна синтагма која није моја али која ми се, када сам је први пут чула, урезала у свест и „постала“ моја. Вишња Жугић и Миљана Зековић из Ефемерна колекција су изрекле ПРСТОП ПАМТИ. Тако овај простор памти све људе који су се њиме кретали, све њихове енергије, мисли и акције које су они остварили у интеракцији са тим простором. Зато и Свилара ради овако како ради и зато је овако у Алмашком крају уопште. Зато што простор памти. Гордана Нонин

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

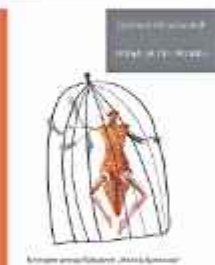
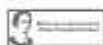
То сам ја, Оче мој
Милош Јевтић
(Народно дело)

У оквиру едиције „Одговори“ објављена је књига разговора новинара и публицисте Милоша Јевтића с песником Селимиром Радуловићем. Књига садржи разговоре који су вођени крајем 2016. и почетком 2017. године, а потом крајем 2024. и почетком 2025. године. Песник Иван Негришорац, аутор уводног текста, истиче да је Селимир Радуловић у овим разговорима „изградио скуп релевантних исказа који обликују његове личне ставове, али је сачинио убедљиве облике сопственог есејистичког дискурса. Веома добро и промишљено вођен питањима вештог, лебројеног пута доказаног саговорника Милоша Јевтића, Радуловић је успео не само да одржа сопствени аутобиографски кроки него и да исказа свој поетички кредо, свој поглед на српску културу, али и своје разумевање националне и интернационалне историјско-политичке ситуације.“

Грађа за леп роман
Драгана Младеновић

(Културни центар Војводине „Милош Црњански“)

Избор из поезије актуелне лауреаткиње књижевне награде „Милица Стојадиновић Српкиња“ Драгана Младеновић приредила је Горница Радмиловић. По њеним речима, поетика ове песникније је својеврсно сведочење времена, осећаја, наше стварности и слика које не само да одражавају личне доживљаје, већ и прелазе границе индивидуалног, утапајући се у универзална искуства која свако од нас може да препозна. „Стихови Драгана Младеновић читаоца обузимају својом прецизношћу, дубином и снагом, где се у свакој речи налази права мера и тачка у којој се спајају смисао и осећајност. Реч је о поезији која нас води кроз разне емоционалне пејзаже, од тренутака интимне рефлексије до оштрих и директних слика које одражавају стварност без улепшавања. Ови стихови су попут огледала које нам не враћа само одраз онога што јесмо, већ и оно што бисмо могли бити, оно што примећујемо, али се (пајчешће) не усудимо изговорити“, записала је Горница Радмиловић.

Занимљива географија маште
Слободан С. Петровић

(Мали Немо)

Аутор је годинама прикупљао занимљивости из свих области које чине живот. Из књижевности и уметности, историје и религије, културе и науке. Пре свега оне занимљивости и чињенице које су га подстицале да о њима размисли, проживи их и остави запис о њиховом значају у животима појединачног човека, пре свега њега самог, али и неке локалне заједнице, државе или региона, па и читавог човечанства. Ауторови записи су траг не једино о времену у којем и сам живи, већ и о оним појавама и догађајима који на дубок начин одређују не само нашу садашњост, него су одредили и прошлост и будућност, људску природу и оно до чега нам је можда највише стало. А то је свакодневни живот. Стога, у књизи исписане странице полазе од договорити стварне и измишљене стварности, на географском простору маштања, спљивања, црног и белог хумора, здравог разума и вредности које су често у међусобном сукобу у животу човека и човечанства.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЛЕЖНИЦЕ
Бразилске приче (4)

Владимир Пиштало

Фавеле

Сањиве и сањане фавеле. Видиковац обрнуто пропорционалне бедне. Дрогиране, радничке, ропске, лепе фавеле. Под заштитом Христа. Под заштитом Јемање и тако даље. Под заштитом војне полиције, под заштитом пријатеља пријатеља. До судског случаја Елвира Родригес Маркес сматрало се да становници фавела немају части. Читао сам о масакрима, регрутацији деце, о борбама између милиција, Пријатеља Пријатеља, Црвене Команде, Треће Команде и бразилске државе. У тим биткама под облацима нису били безбедни ни цивили ни војни хеликоптери.

Колибе од шафрана и окре у зеленилу фавеле, под Кабраловим плаветницом су естетски факти.

То пише Освалд де Андраде.

Возач нас је довео до хотела Копакабана Палас. Видели су се трагови кише по лежалкама. Каснили смо. Дошла је Патриција. Жена мангуп.

– Нама Бразилцима је важно да имамо добро бум бум и за цуре и за момке. – рекла је. – Ми вежбамо за то.

Росиња, највећа фавела некад је била фарма. Одатке је Рио тридесетих година добијао поврће. Нисам ни приметио клипце са машинкама на улазу. Росиња је расла. Пекари и келнери су желели да живе близу бога-

тих суседстава. Фавеле су биле голубарице уз брдо. Људске кошнице.

– Продају другом свој кров да изгради себи стан. – рекла је Патриција. – Нови спрат за нову породицу! Нет спратова у овој фавели је нормално. Може више.

Патриција је наставила:

– Сви нешто раде. Прозори не смеју бити затамњени. Нема буке после десет. Њоме су владали Пријатељи. (Мислим да у ствари владала Црвена Команда).

Ту су сваци играли. Плакали. Молили се фудбалу.

– Фавеле праве карневал. – рекла је Патриција. – Самба се ствара на брдима, ближе Богу.

Карневал је религиозни догађај наше расе.

Патриција је има одрасле синове. Радила је у електропровреди. Тад се осећала везана.

– Овде је мање пара али сам срећнија. Рекла је.

Имала је човека.

– Забављамо се дуго јер мораш имати некога да му прича приче и да ти прича приче. Евангелисти су с молили на терасима.

Захваљујући Богу чуда се још дешавају у Росињи.

Над фавелом су лебделе жице. Такве су биле у Њујорку 1888. Поред зграда је миглио танкер за воду. Тип је мачетом чистио кукурузе. Дрво банане је расло у дворишту шко-

ле. По згради су били отисци дечјих дланова. Сапуњава вода је текла по тлу. Смеће су остављали на великој улици.

Под нама су били спратови фавеле.

Одавде се регрутују клинци од тринаест година са машинкама. Први виде полицију. Задњи беже. Често су убијани са леђа. Неки клинац је рекао:

– Знаш да нећу живети дуго. Ово чиним за млађу браћу.

– Онај од 32 године се сматра старим човеком. – објаснио је Виктор. – Кад изађу из затвора – убију их.

Над фавелом је била кула осматрачница. Под нама је био Град. Страхан и тепајући. Попили смо каперезу на шошку. Кашаса је била јефтина. И уопште није била лоша.

– То је природни антидепресант. – рекла је Патриција. – И вијагра. И валијум.

Столице су биле направљене од циви. Поред нас је спавала кучка.

– Не будите је. Мрзовољна је.

Црвени цветови су били преплетени с жицама. Контејнери су били пуни жбуке и ломљене ципле. Око мене су се мували зидари. У продавницама су били кокоси, банане, манго. У горњем делу уље као злато.

Витор ми је причао да су у фавелама људи некад мислили да су сиромашни зато јер немају снаге. То је био дирљиви. Сећање је испремештало стихове групе Detour:

Свет је прекрио сивјер

Данас је празник...

Несталим путем

Ти ме водиш на бал. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Белина на прагу непостојања

„Белина сутра“, Живојин Павловић (Агора, 2025)

Пише: Милан Р. Симић

Прича је корен књижевности, све остало што је чини јесу стабла, гране, листови, плодови. Многи су оставили Велике приче иза себе, један од њих јесте и Живојин Павловић. Какову? О чему? Његова *Белина сутра* јесте значајан допринос разумевању сложености уметничког израза и његових нераскидивих веза са стварношћу, свеједно да ли је у питању филм, слика, књижевност. За ову тврдњу, на почетку, истичу се кључни аспекти. Књига се најпре може окарактерисати као инспирација за уметнике који трагају за новим начином изражавања, али и за критичаре који желе дубље да разумеју контексте у којима се уметничка дела јављају. Уз то, мора се истаћи да Павловић, као уметник, доноси личну перспективу која додатно обогаћује анализу и чини је приступачнијом читаоцима који се баве сопственим уметничким трагањима. Павловић нимало не заобилази културни контекст који је заправо разумевање уметничког израза кроз призму нашег културног наслеђа што чини ову књигу релевантном за све који желе да истраже, и са знају, како уметност рефлектује и обликује друштво (бар је у не тако давно време тако било, данас сигурно више не, а разлога је много).

Све време, како у обичним малим својим белешкама, есејима, интервјуима или цитираним одломцима, Павловић комбинује анализу уметности са елементима филозофије, социологије, психологије, основама тумачења и теоријама о књижевности, филму и сликарству, што чини књигу корисном за читаоце из различитих академских и уметничких области. Истичемо и рефлексију на колективну свест. Павловићева способност да повеже уметничко стваралаштво са колективним искуствима и потиснутим емоцијама доприноси итекако дубљем разумевању уметности као средства за личну и друштвену трансформацију. А како и не би када Павловић то чини снажним фокусом на уметнике који су трајно, поменом само Љубу Поповића и Душана Макавезеја. У овом допуњеном издању придодат је и есеј „Савремени Бош“ који се посебно издваја јер истражује како савремени уметници реинтерпретирају традиционалне вредности и како се суочавају са изазовима савременог друштва. У есеју *Савремени Бош* је и оно чувено кафишно питање: **ЗАШТО? Зашто смо настали а да то нисмо хтели, и зашто смо настали пре него што смо и покушали да било шта хоћемо.**

Дакле, *Белина сутра* може се сматрати важном причом која јесте допринос савременој дискусији о уметности. Дискусији о томе како уметност може да одговори на изазове и оновременог света, чиме се широм отвара простор за нове интерпретације и дебате о улози уметника у друштву. Истовремено, *Белина сутра* може помоћи читаоцима да стекну готово комплетно разумевање и вредност Павловићевог дела и његов допринос развоју теорије и критике у ширем контексту.

Но, присетимо се да смо у овом капиталном делу, првом издању (Просвета, 1983) већ имали сусрет са Павловићевог слојевитом анализом односа између уметничког дела и стварног живота. У то, чини се „колико јуче“, та граница између њих готово да је била невидљива. Показао нам је то Павловић кроз портете великих уметника, већ поменутих Љубе Поповића и Душана Макавезеја, и Витомила Зупана, Александра Тишме, Томислава Мијовића. Додатним издањем *Белина сутра* допуњена је, освеснона и чини се довршена довањем есеја о Милану Кашанину и сликарским фигурама Рајка Лалића, Петра Омичкуса, Радета Марковића и Уроша Тошковића. Могу ли се померити границе стварности у уметности? Павловић доказује да су уметници о којима пише управо то учинили. Уосталом, и сам Павловић, као стваралац у књижевности и филму, сопственим стваралашвом доказао

је да може. Вредно је помена да Павловић и у овој књизи цитира доста мислених људи, те њихове мисли бацају још јаче светло на комплетно промишљања, како Павловића, тако и уметника о којима пише. Међу цитиранима су Борес, Батај, Соран, Честав Милош, Достоевски, Свети Аугустин (*Шта је време? Кад ме нико не пита, знам, кад хоћу то да објасним онима који ме питају, тад више не знам... Моја жеља гори од жеље да упозна ту велику тајну*).

Али, и нешто друго остало нам је у трајном сећању. То јесу Павловићев запис, белешке, претписке са уметницима о којима пише, слово о заичају, на дружење сродних уметника и њихове сталне разговоре о филму, сликама, књижевности који су били прави усмени есеји. Каквих дивних мисли о сликарству Љубе Поповића и филму Душана Макавезеја – предиван је његов ослог: *нису филмови плод идеје, већ су идеје плод филма* – је Павловић прибележио. Тимски рад који више не постоји. О значају породице, сећа се Павловић и детињства, али и посете оцу у болници када је био на „прагу нестајања“. Велна тих сећања на прохујало време чини нас носталгичним.

И да се на крају озбиљно нашалим. Кад ме нико не пита зашто је Павловића *Белина сутра* на прагу (не)постојања, знам, кад хоћу то да објасним ономе ко ме пита, тад више не знам! ■

ГОЛИ И ОБУЧЕНИ: ПИСЦИ И МОДА

Мало мушко мало женско

Пише: Љубица Арсић

Шекспирова земљакиња Вирџинија Вулф је романом *Орландо* објавила да одећа, попут перја разних птичица, носи нас а не ми њу. Овим најлепшим љубавним писмом показала је како се и зашто пут мушкарца, а онда жене мења и шта се на њему све среће. Одећа је у овој необичној књизи билборд родног представљања, а инспирација је била Вита Секвил Вест, Вирџинијина блиска пријатељица, необична особа која је то показивала речима и делом тако што је у време Великог рата почела да носи кожни јакну и брич-панталоне онда када је овај део мушке гардеробе за жене још био забрањена земља лагодног седења раширених ногу.

Вирџинијин јунак Орландо живи вековима, од доба краљице Елизабете и шеснаестог века преко викторијанске Енглеске до модерних дана, 1928. године када је роман штампан. На крају, Орландо постаје љупка Орландица, заљубљена женица која рађа дете. С почетка он - Орландо доказује своју мушкост тако што је неком Мавру одсекао главу, која се на почетку романа љуља са кровне греде. Пре него што се покаже у одећи омиљеног пака пред помало сменулом краљицом Елизабетом, он навлачи гримизне пумперике, чипкану крагњу и капут од тафта. Златно и пурпурно је модна комбинација елизабетинске епохе. На сликовима му дрхтуре огромне далије, што чекају ниски старт и брзометни трк. У ствари, то су велике машине које му пропелерском брзином омогућавају да у таквим ципелама прелети ходнике са мноштвом соба и степеништа како би стигао до краљичине одаје. Замислите и даље како овим младим хртовима од дворских питомца краљица на једру бутину навлачи Орден златне подвезице.

Иначе, Орландо се вешто и брзо „пресвлачи“. У Константинопољу постаје службеник краља Џејмса, амбасадор са вазда упаљеном цигаретом и умотан у турске кафтан. Затим се прикључује циганском табору и враћа у Енглеску. У помодском сељакану, Орландо постаје жена са гардеробом младе Енглескиње отменог рода, која се башкари на палуби брода *Заљубљена леда*. Чудно али истинито да до тада није собиљно размишљала о свом полу, догађајући да турске шалваре, које је до тада носила, нису у том правцу усмериле њену пажњу. Тек кад је осетила како јој се сукања мота око ногу и када јој је капетан понудио удобности које се нуде

дамама, схватила је све казне и предности свог новог положаја.

Можда је главну улогу у прихватању Орландине женскости одиграо капетан који јој је ласкаво понудио заштиту припадника ратне морварице, обраћајући пажњу на шушкетавост црвене падованске свиле око њених ногу. Скоро да је пала у искушење да се из задовољства баца с палубе па да је капетан спасава. Примећује како су те јадне крпице у стању да код мушкарца пробуде интересовање и страст. Све оно што јесмо ствара се (постоји) у огледалу преко пута, у очима оног другог. Капетан је наставио да цинцуира и да се удвара сексајући јој комадиће сланине и приносећи их напућеним уснама, што у Орланди изазва дрхтаје задовољства сличне оним некадашњим при сусрету са принцезом Сашом. Нова женска одећа обликује и пово понашање. Као мушки Орландо, прогонно је. Као жена Орландица, учила је да бежи. Које је узбуђење јаче? Мушкарчево или женино?

Поред ведања са сукњом, Орланду почињу да море мисли око облачења. „Само фризирање“, мислила је, „одузеће ми сат времена ујутру, огледање још један сат, затим подвезивање, пудерисање, пресвлачење из чипке у свилу, и тако се протраће године.“ Када је на броду забацила ногу и показала недовољне области сопственог листа, морнар који ју је кибицовао, умало не паде с јарбола те она закључи да, иако су њене ноге њен најзначајнији украс, мора да их, где јада, сакрива. У каква је то гађан шкрипац дошло размишљање о лепоти и чедности кад оно што је на жени најлепше треба да буде покривено иако породица морнара не би остала без свог храниоца?

Вирџинија Вулф уочава како промена одеће утиче на наше понашање. Када је капетан Бартолус видео Орландину сукњу, одмах је разлепо надстрешницу, нуткао ју је још једним залагањем и позвао је да му се придружи у заповедничком чамцу. Силни комплименти свакако не би били учињени, мудрује феминистички настројена Вулф, да су, уместо лепршаве сукње, уз женску ногу пријавале тесне пумперике. Или би можда оне још више вагласиле дивну линију њених ногу и љупке позадине? На то питање ће касније одговорити Жорж Санд, уметница која је доказала да њену женственост нимало не угрожавају панталоне изваћене из мушког ормана. ■

ПОСТАПОКАЛИПТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

Мит о Човеку

Када би у машинској цивилизацији постојала књига о измишљеним бићима, у њој засигурно не би постојала одредница „човек“. Свет не само да није припадао људима, него их се више нико и није сећао. Остварена је потпуна ревизија историје света и више у почетку не беше Човек, није га је било после, нема га ни сада нити ће га бити.

У новој историји, коју су почеле да испишу још машине генерације алфа, није било места за људе: у будућности нису постојали, а уназад, ако су постојали, у шта нико и није веровао, темелно су избрисани; темелно је „ревидирана“ једна по једна јединка, чак и примисао на њих. (Могуће је да је остао тек понски запис у неком застарелом, случајно заосталом чипу или апликацији неког од преосталих андроида споменутих прве генерације, који је остао затрпан на заборављеном љубришту електронског отпада, можда баш као остарели мит смештен у некакав имажинарни, примитивни приручник фантастичне (машинске?) зоологије, а који је можда могао да испише опет некакав имажинарни рудиментарни чет-бот именован као „b0t-h0s-b0g-machine“ - да га је било. У тој тешко замисливој одредници која би, као, покушала да дефинише ко је био тај (или „то“) човек, можда би писало:

“Човек је најружније, најгротескије и најнекорисније биће фантастичне машинологије. Кретао се на две ноге, у цик-зупчаник-цак, имао је плаву без бошкова на коју су биле запелене (залемљене?) уши и нос којим је одређивао правац свог бесциљног тумарања, али људи су се ипак сударали и бесмислено ројили. И поред велике жеље (очигледно нејасне амбиције) људи никада нису одговорили на основна egzистенцијална питања типа ко смо, зашто смо, чему служимо и куда идемо”.

Дакле, били су без икакве сврхе.

Ђорђе Писаревић

САВРЕМЕНИ ПЕСНИЦИ, ИЗ РУКОПИСА

Матија Бећковић

Један два или три дилема уметника у старости

Ево овако

Ја ћу гласно да размишљам
А ви одлучите
Шта и како даље

Слободно ме прекините
Ако вам пре него мени
Сине неко решење

Моје су дилеме
Чему да се посветим
И шта још да створим
Један два или три

Под 1 никад виђен ћилим
Под 2 ненадмашни роман
Под 3 раскошно сликарско платно

Не знам где да се денем
Ни у коју воду да скочим
Ни шта стварно хоћу
Али знам шта нећу

Нећу да се уседим
И остатак живота прозевам
Зурећи у празно

Можда вам то нису
Судбинске дилеме

Али ја морам да се одлучим
До краја године
Данас је већ 9. јануар
значи откуцавају последњи сати

Као што већ рекох
Не знам шта ћу са собом
Зато вас и питам
Ви ме довољно познајете
Да ми можете помоћи
На шта да страшим остатак живота

Знамо да без припреме
И озбиљног планирања
Нема ничега
Камоли ремек дела

Ако се посветим роману
Огрешити ћу се о ћилим
А нећу прежалити ни
сликарско платно
које ме зове и запомаже
Разапето на штафелају

Али шта је ту је
Тако је како је

Извините што овако
гласно размишљам
И увлачим вас у све ово
Али ничега нема без интеракције
То не би смело да буде
Само моја ствар
Јер на крају крајева
Све ће то остати вама

Замислимо да се
одлучим за ћилим
Од саме помисли да ткам
Некако ми је топлије око срца
Мада када је реч о ћилиму
Лагао бих ако бих рекао
Да унапред знам у шта се упуштам
Као да ми недостаје неки делић
као коцкичица у пузли
Ево ја ћу за тренутак да умукнем
А ви ускочите
И искрено ми кажите
Можете ли ме замислити како ткам
И кад питате за мене
Да вам кажу сад ће да дође
Ено га тка

ОДЛОМАК

А опет
Да се посветим роману
Ако се ико нагледао
празне беле хартије
То сам ја
Ту бих се сит наседео
Па ми се и то мало смучило
Док за ћилим нисам сигуран
Сто посто
Звучи ми логичније
Да бих уз ћилим могао
Да се мало промрдим и протегнем
Промувам и прозурим
Не бих ли га сагледао
са свих страна

А шта ћемо са опцијом три
званом раскошно
сликарско платно

Кад би ми само неко рекао
Где се тачно купују
Оне масне боје
Како ли се већ зову
За уља на платну
Јесу ли то права уља
Или нека фарба
Који је ту проценат уља
Још нисам све повезао
Кад хоћеш да слика вечно траје
Има међу вама сигурно
сликара који то не да знају
Него могу тачно да ти кажу
Да их пробудиш у по ноћи
У по дана

Било како било
Никако не бих
Да ми се сливају боје
По паркету
И цуње комшијама на главу
Размислите и о томе

Пријало би ми да се изољујем
И препустим стварању
Стојим шеткам сликам
Примичем се одмичем се
цинцуирам
Без техничких и колатералних
проблема

А нико ми не звони на вратима

Зна ли неко од вас
Где се уопште набављају
ти штафелаји
И огромна платна
Да ли се то наручује
И колико се чека док стигне
Могу и сам да наручим
Да не пребацијем све на вас
Мада сумњам
Да се толика платна
Стављају на штафелаје
Зар не
Не звучи ми логично
Ви то знате боље од мене
Па ми на паузи слободно приђите

ФИЛИМ НЕДЕЉОМ

Прича једне слике

Пише: Владимир Црњански

Да иза већине артефаката стоји нека прича потврдиће вам сваки музеолог који истински брине о опом што има у изложбеном простору и депоу. Но неке од тих повести, поготово ако су, претпоставимо, по нечему посебне, занимљиве и значајне, најчешће заувек остану недоступне, неоткривене. То свакако не умањује значај, лепоту и вредност неког од заборава сачуваног дела или предмета, али га може учинити мање приступачним и разумљивим. Тек, права је срећа за сваки откривачки дух и струку када се нађу на трагу веродостојне, готово узбудљиве историје, састављене и од не претеране, али сасвим довољне количине чињеница.

Једна таква, за данашњу публику прича са срећним исходом, живописно и узбудљиво овековечена је у филму „Летопис Мајске скупштине 1848“ Мир-

Никанора Грујића, који је Симићу као, такође сведоку чувене скупштине, предложио да наслика догађај, сликар је 1853. године то своје легендарно уље на платну понео у Нови Сад. Иако је било договорено, није га продао Никанору, који тим поводом бележи: „Која уста рекла, она и порекла“, те тако слику он више никада није видео. Нису је видела ни српска јавност ни историчари све до 1976. године. Траг јој се својевремено изгубио у Бечу, где је сам сликар однео и дуго се о њој није ништа знало да би се тек у двадесетом веку дошло до сазнања да се налази у Мађарском народном музеју у Будимпешти, од којег је и откупљена и коначно пренета у Нови Сад.

Документарни филм: „Летопис Мајске скупштине 1848“; сценарио и режија: Мирослав Стајић; монтажа и камера: Александар Зец, Мирослав Стајић; улоге: Југослав Крајнов, Љубиша Милишић, Исидора Поповић; музика: Федор Вртакчић; продуценти: Галерија Матице српске и Mista Production

слава Стајића, реализованом у сарадњи са стручњацима Галерије Матице српске, јер, у поседу Галерије управо главна је јунакиња овог документарно-истраживачког записа, данас свима позната слика Павала Симића „Српска народна скупштина 1. маја у Сремским Карловцима 1848. године“.

Животопис ове Симићеве слике, која представља једино визуелно сведочанство чувене Мајске скупштине одржане 1848. у Сремским Карловцима, искристалисао се као кичма далеко амбициознијег филма у односу на, по сведочењу самог аутора, провобитне намере да се забележи „само“ поступак њене рестаурације и конзервације. Филм тако доноси и неке нове историографске чињенице до којих се стизало у међувремену, осветљава сликарске детаље и карактеристике сликарског поступка и сведочи о занимљивим открићима током процеса конзервације.

Овај летопис, како већ насловом сугерише, хронолошки и очекивано прати настапак, али и неочекивано, настапак и проналазак Симићевог, по оцени историчара уметности, ремек дела. Уз наречено читаво поглавље о савременом поступку његове реконзервације, даје и увид у тајне заната и минуциозности бриге о слици која се нашла под лупом врхунских професионалаца.

Како нам се у филму предочава, а на основу из тог времена забележеног сећања игумана манастира у Кувеждину

Овај скоро па трилерски заплет и ре-сплет, настапак и проналазак слике у филму објашњава др Данило Вуксановић, виши конзерватор и уметник. О историјском контексту и уметничкој вредности Симићеве слике говоре др Снежана Мишић, музејска саветница и др Тијана Палковљевић Бугарски, управница Галерије Матице српске, о пројекту реконзервације, др Даниела Королија Црквешаков, конзерватор саветник и редовни професор Академије уметности у Новом Саду, те мр Дарко Деспотовић, виши конзерватор.

Филм „Летопис Мајске скупштине 1848“, сада и сам споменик културе, на сазнајном плану следи добру традицију дидактичког филма, додајући му димензију више. Тако, док на драматуршком плану прати логику чињеница које излаже, на визуелном пољу, аутор филма комбинује чисто документарне, инвентивно уобличене кадрове са играним секвенцама успевајући да оствари пожељну динамику материјала у целини, уз то успостављајући баланс између документаристичког и илустративно играног стила, складно стапајући садашње време са прошлим.

У времену брзе филмске хране и површних телевизијских ексклузива и „покривалица“, остварење „Летопис Мајске скупштине 1848“ узорно је у свом жанру и апел за повратак на некадашње високе стандарде у филмском третирању наше културне и историјске баштине. ■

ПОСЛЕД НА 70. ПОЗОРЈЕ ИЗ УЉА ЕНГЛЕСКЕ ТЕАТРОЛОШКИЊЕ

Драматуршка оптужница против свих нас

Пише: Ерика Е. Хјуз

Иако их обично доживимо као низ појединачних бивања у мрачним салама, театролози попут мене често говоре о томе како су представе на фестивалима у дијалогу једна с другом. Али шта ако би представе 70. Стеријиног позорја из Србије, Хрватске, Црне Горе, Македоније и Словеније, у избору Ане Тасић, заиста могле да разговарају једна с другом, на исти начин на који су разговарале са миом?

Гледати тринаест представа током осам дана било је као гледати кроз избледеле завесе велике старе куће обележене зубом времена. Фасада се љушти са њених зидова, поједине шалукатре висе на једној шарки, а прозор на спрату је потпуно закован дрвима. На некој другој кући, такви детаљи би могли оставити утисак да је невољена и заборављена, али на кући Стеријиног позорја ове карактеристике су више као лепота или *Sommersprosseln*, како би рекли Немци.

Брдо на којем се налази ова кућа изгледа злоступно, али се пењем стрмом и прашњавом стазом. Исти овај пут води публику из Новог Сада и света до најважнијих позоришних дела у региону већ 70 година, и упркос суочавању са променом режима, распадом Југославије, ратовима, НАТО бомбардовањем и пандемијом COVID-19, ова кућа и даље стоји. Као што је директор Стеријиног позорја Мики Радоњић приметно у филму „Стварање историје – мењање будућности“ Филипа Марковиновића, потребно је много рада да би се ова кућа одржала.

Из представе „Отац, кћи и Свети дух“

Масивна врата овичена прелегим закривљеним војвођанским лајсцима су закључана, али иза њих чујем вику, плач, смех – емотивне одјекне генерација које сежу више од једног века уназад. Ово није моја култура, ово није мој језик, али некако ова поставка ликовва почиње да ми говори кроз шушљај моје љубави, чији је први пасош издат у Југославији. Његов шалат се губи у пуцкетању прислушницавања телефонске линије, док сведочим тајну љубав британског шпифа и Српкиње која му је учитељица језика „Београдски трио“, адаптација романа Горана Марковића у режији Матјажа Бергера, прича трагичну, готово истиниту причу овог пара, као да је у питању документарно позориште, играјући се истинама прошлости у овој садашњој ери лажних вести. Док љубавници Вера и Лоренс понављају фразе на мом матерњем језику, а затим и на српском, и ја постајем ученица. Дах ми се убрзава. Али и даље не могу да уђем. Врата су закључана.

Почињем да додам околу, вирећи кроз прозоре од дебелог стакла, напуклих рамова. У првој соби видим словенског фармера, његову жену и њихово петоро деце. Наслов новеле Прежихова Воранца „Борба код вртача“ описује живот ове породице. У режији Јернеја Лоренција сви плачу над вољеним бицом кога је њихов отац убио у нападу беса, изазваног срамотом сиромаштва и непопуштајивошћу земљишта да донесе плод.

Црногорски мафијаш у средњој соби само одмахује главом и смеје се. Новац купује морал у представи „Налице“ Бориса Лијешевећа. „Ради

паветније, а не више!“, каже Вук док броји новац. Његова трудна жена лежи на кревету и плаче, одлучно одбијајући абортус на којем инсистира њен муж. Теши је Невена, млада лекарка у лабораторијском мантилу и ципелама са плавим потпетицама. Наглице се шаплатом је упозорава да још чвршће држи бебу када се роди, јер ниједно дете никада неће бити сасвим безбедно. Представа „Изузети“ Ђорђа Петровића, у режији Мице Кнежевић, говори нам да деца нису безбедна у материци, ни у хормоналним и болом испуњеним тренуцима између порођаја и тренутка када их мајка добије у руке, а дефинитивно не када постану седамнаестогодишња лепотица која сања о будућности. Духови две такве лепотице – једне Хрватице, једне Српкиње – седе тихо у средњој соби, грлећи се. Жртве текућих ратова, како домаћих, тако и међународних, између комшија које говоре истим језиком. Чињеница да убице Надице из представе „Дрвене птице“ Лидије Дедуш, у режији Ивана Плазибата, и Руке из представе „Отац, кћи и Свети дух“ Мата Матишића, у режији Јануша Кице, добијају прилику да проживе цео свој живот је драматуршка оптужница против свих нас.

Одједном ме у страну гура рашчупана, боса Српкиња која прозриво тражи некога кроз прозоре, у дворишту, иза куће. Видим да се увукла унутра кроз разваљена врата и пала на колена, плачући, између два младића који су погинули у борби. Док се сатиње да пољуби чело војника који је изгубио руку, видим да је и она трудна. У даљини иза ње појављује се пет жена, од главе до пете покривених уљаним црним халџинама, са великим златним крунама. Свака држи бебу. Да ли су оне живе иконе Мајке Марије? Да ли су дошле да благослове мртве? Могу ли бар да сачувају своје дете?

У овом друштву ниједно дете није сигурно, плаче друга Српкиња чије је цело лице умазано кармином, поручујући ми да морам прочитати имена. Зауставља се и чека. Али тишину прекидају говори политичара из Србије, из Македоније, из Црне Горе, и схватам да језичка баријера више није битна. Сви говоре су исти, без обзира да ли су на вашем, или мом језику.

„Молим вас говорите енглески!“ плаче најпознатија словенска Американка, Меланија Трамп, како на сцени Меланија изгледа мало другачије од свог званичног портрета у Белој кући. Чекај, да ли је то стварно она? Сваки идлот може да говори енглески. Ах, да, то мора да је Меланија. Чекај – нисам знала да је Матишић свештеник! Кроз прозор Мате и Меланија са чекињом гледају средовековног српског возача камиона у дворишту. Главни јунак представе „Искупљење“, заснованом на роману Бранимира Шћепановића, у драматизацији Слободана Обрадовића и режији Велја Мићуновића, шутира белним адидас патикама јесење лишће које се нагомилало у подножју споменика човеку који веома личи на њега. Да ли ће бити у стању да се искупи и напусти ово перформативно чистилиште? Његов камион је ту, ључчеви и даље у брави. На сувозачевом месту седе ћерка продавца из Македоније која жели да оде у Београд. Не жели више да чека „Народног посланика“. Знаћи ће се тамо и сама.

У задњем делу куће, у најмањој соби названој „Кавез за птице“, седе три крупна младића у затворској одећи. Да ли су они уопште мушкарци? Њихова лица изгледају премладо за та велика тела – које су их страхоте у њиховим младим животима довеле до тога да заврше овде? Без обзира на прошлост, ова велика деца су заплељена за фудбалску утакмицу на ТВ-у. Прелепа игра „Језика колачиче“ Филипа Грујића и пензионисаног фудбалера Ивана Ергића, у режији Бурга Шепаровића, привремено чини да њихов бол нестане. Али одједном, један од играча пада као погођен. Тешко је повређен. Импобилизација је на терену, све престаје, а програм прелази – на рекламе. ■

